

Gospodarska skušnja.

(Varujte žabe in krote na polji in na vertih!) Žabe in krote so vertom ali polju velike dobrotnice, ker živé le od muh, os, gosenic in družega enakega merčesa. Preiskavali so več žab, in našli so v njih drobu mnogo škodljivih polžkov, ostanjkov gosenčnih itd., nikoli pa nobene rastline ali kakega zeliša. Če se včasih na polji v kaki votli repi najde kaka kropa, berž se zažene hrup, da kropa je izglodala repo! Pa ni res! Miši so jo zglodale, — kropa se je le v votlino vsedla, da preži na mergoljince in enako žival. Zato hvala žabam in krotam na polji in vertu! (Agronom. Zeit.)

Gradška asekuracija zoper ogenj v pretečenem letu 1857.

Iz dokaza, ki ga je vodstvo gradške asekuracije zoper ogenj te dni na svetlo dalo, se vidi, da je v pretečenem letu 2827 gospodarjev na novo k omenjeni asekuraciji pristopilo, namreč iz Štajerskega 2058, iz Krajnskega 475 in iz Koroškega 294.

Zavarovano je bilo 6849 pohištev iz novega za 3 milij. 299,800 fl. zavarovavne vrednosti, — za 4 milij. 454,850 fl. pa klasne vrednosti. Vesvoljno premoženje, ki je bilo lansko leto pri gradški asekuraciji zavarovano, je zneslo 76 milij. 920,525 fl.

Vodstvo asekuracije je pretečeno leto pogorelcom 168 tavžent 365 fl. za škodo po ognji povernilo, in sicer: Štajarcom 107,765 fl., Korošcom 40,960 fl., Krajncem pa 19,640 fl.

Letošnja tarifa je postavljena za 1 kr. višja od lani in sicer na 16 kr. od 100 goldinarjev. Ta tarifa se mora do konca tega mesca sušca, to je, zadnji čas 10 dni po sv. Jožefu upravnikom omenjene asekuracije odrajtati. Tisti deležnik, kateri ta čas plačati zamudi, zgubi po svoji nečimernosti pravico do družbine pomoči o nesreči ognja. Razun tega je omenjena družba lansko leto 424 fl. 30 kr. takim osebam podarila, ki so pri ognji pridno gasiti pomagali.

S pomočjo te asekuracije se je lansko leto 585 pohištev, ki so bile poprej s slamo krite, s ceglom pokrilo, 7 so jih s škerlmí, 12 pa s kositarjem pokrili. Razun tega se je tudi 328 zidanih opazev, 174 varnih dimnikov, 60 strelovodov in 149 pohištev na varniši in prostorniši kraj predstavilo.

Gospodarjem na Štajarskem, Koroškem in Krajnskem, za ktere je imenovana asekuracija napravljena, podamo nje izkazek pretečenega leta z živo željo, da bi veliko veliko gospodarjev k omenjeni asekuraciji pristopilo in pri nji svoje pohištva zavarovalo, in da bi vsak gospodar brez skerbí reči mogel: „Bog in sv. Florjan! zdaj se ognja tako zlo ne bojim; svoje poslopja imam zavarovane!“

Ali bi ne bilo prav, ko bi se pisale nekatere uredne (kancelijske) pisma v slovenskem jeziku?

Napravljal sem se že večkrat, pisati besede o tem, pa položil sem vselej peró na stran, dobro vedoč, da bi ne utegnil biti moj sostavek vsem po volji. Ali ko bi gledal človek zmeraj le na to, kar je vsem po volji, bi se ne začela in ne zversila nobena dobra reč, ker vse, še tako koristno in dobro in potrebno, zadeva kar mnogokrat na terdovratne nasprotljeje, ki se dajo le polagoma premagati s prepričevanjem in stanovitnostjo. Tako se godí iz začetka vsakemu narodu zastran njegovega jezika.

Ni še minulo veliko let, ko se ni spodobilo omikanemu človeku govoriti po slovenski. Pregnan je bil domači častitljivi jezik iz omikanih društev, iz šol, iz javnih naprav in zabav, in se je moral umakniti ptujemu, ter mu pre-

pustiti sedež za gospósko mizo. Zavetje je imel le še v cerkvi in med prostim ljudstvom, ker le redko so bili nasejani možje učenih stanov, ki so se pečali z domačim jezikom, bolj iz ljubezni in veselja do učenosti, kakor pa z namenom, pridobiti mu kdaj veljavo, ki mu gré med drugimi jeziki.

Prevratne leta, za ktere bi bilo bolje v mnogem oziru, ako bi jih ne bilo nikdar bilo, so pa premenile zastran národnih jezikov hipoma vse v naši državi. Ustanovljene so bile enake pravice národom in jezikom. Postave v nemškem ali drugem jeziku, vse so bile izvirne. Domačemu jeziku so se odperle spet duri v šole; prejel je pravice, ki mu gredó. Bil je obligaten, to je, za domače sinove zapovedan, kakor nemški ali latinski. Kar zadeva izvirnost nemških jezikov, se je to nekoliko prenaradilo pozneje. Postavodajavec v državi je namreč oziroma le eden, in tisti jezik je izviren, v katerem je bila postava dana. Ena in tista postava v drugih jezikih je le prestava. Ako se pokažejo v taki prestavi dvomi, kakoršni koli, zastran misli in namena postavodajavca, je razvidno, da se morejo in morajo le rešiti ti dvomi, ako se v roke vzame postava v jeziku, v katerem je bila prvič dana. To je spoznala modra visoka vlada, zato je bila primorana stesniti nekoliko ravnopravnost jezikov, ter je ukazala, da se morajo presojevati vse prestave v razne jezike le po izvirni nemški besedi. To prenaresho mora za prav spoznati in poterditi vsak, kdor je le količkaj prestavljal iz jezika na jezik, ker je skusil, kako težavno je pogoditi vselej misel izvirnika in jo povedati. To pa tudi ne škoduje ravnopravnosti celó nič, samo, da se ona varuje, terdi in brani tam, kjer se lahko brez težav, brez homatij v uredovanji in brez škode na vse strani. To pa se godí in doseže naj ložeje v šolah, ljudskih in višjih latinskih, kar je tudi terdna volja slavne vlade.

Nikakor torej ne moremo verjeti in radi mislimo, da je le hudobno obrekovanje tista govorica, da se razlaga po nekterih gimnazijah slovenski jezik le po mačehno, in da celó nič ne škoduje v napredovanji zanikernemu učencu, ako je primoran učenik dati mu kljuko v slovenščini.

Ljudske šole naj bodo osnovane po domače na národni podlagi. To že tirja njih namen in cilj, da bodo zares to, kar imajo biti. V višjih latinskih šolah naj ima domači jezik tisto častno mesto, ktero mu gré dandanašnji. Od višjega učenca se mora tirjati, da si prilasti popolnoma znanje jezika, ki ga bo potreboval pozneje, kadar bo stopil kakor duhoven, urednik (Staatsbeamte), zdravnik i. t. d. v življenje, da bo mogel učiti, govoriti in pisati v čisti lepglasni slovenščini, ki mu ga bo že sama veliko bolj prikupila ljudém, kakor pa tista ostudna mešanica, ki ni ne slovenšina, ne nemšina, ampak spačen polután iz obéh, in dela govornika smešnega in nerazumljivega.

Skušnja uči, da opravi duhoven, ako govori lepo, umevno in pravilno, če tudi ne deklamira prav po sekericah, velikoveč, kakor pa tak, ki govori kakor drug Ciceron, po vseh pravilih zgovernosti, pa ni oblasten jezika in njegovih posebnost. Ako veljá to že od duhovnov, ki so po navadi bolj vajeni jezika, koliko več veljá to še le od urednikov.

Kako nerazumevnega dela urednika, kadar „protokole s partajami gor jemlje“ in jih „ferhera“, pomanjkanje jezika, in koliko da škoduje to njegovi veljavi, pa tudi dobri reči, povedal bi lahko veliko izgledov. Enaka potreba je za zdravnika in sploh za vse, ki imajo opraviti z ljudstvom, ter so njegovi učeniki, sodniki in vodniki, bodi si v katerem koli oziru.

Silna potreba je torej vsakemu, popolnoma znati jezik ljudstva, med katerim živi. To znanje pa si prilastiti, za to so šole. Izgovor, da sin slovenskih staršev zná že od matere, od doma svoj jezik, ni vreden dandanašnji, da bi odgovoril le besedico na-nj, kajti je piškav, in razpade sam

po sebi v svoj napuhnjeni — nič. Kako žalostno je, ko vedó učenci, stopivši iz osme šole, presejati na gosto sito greške, latinske in nemške pisatelje, ter na perste naštevati njih posebnosti, v domačem jeziku in slovstvu pa so skorej ptujci! — Prav in hvalovredno je uno, — ali mora se storiti eno, pa drugo ne opustiti, da bo vsak po svoji moči povsod mož na svojem mestu, kjer ima biti in delati v dušni in telesni blagor svojih sebi izročenih.

Minulo je deset let, ko so tirjali nekteri prenapeti domačinci, naj se vpelje slovenski jezik tudi v urednije in njih kancelije, pa tirjali so to brez pravega premisla, in niso vidili, da je nemogoče, pa tudi nepotrebno. Nemogoče je bilo in bo še, ker odkod toliko pripravnih urednikov, ki bi znali pisati le za silo po slovenski vse svoje reči? in kolike zmešnjave bi bile vstale, ako bi bil pisal vsak po svoje! Nepotrebno je pa tudi to; saj je nam prav malo mar, kako pišejo za se po urednijah in kako si dopisujejo med seboj ali z višjimi. Slovenstvo ne terpi ničesa, če je tudi uredni jezik nemški, da se mu pusti in dá le drugod pravica.

Ali bilo bi nekaj dobro, koristno in sèm ter tjè sila potrebno, to namreč: da bi se pisale v domačem jeziku take pisma, ktere pridejo prostemu ljudstvu v roke, kakor so, postavimo: razne povabila k gosposki, davkne bukvice, mnogotere razsodbe (urteljni), pogodbe in druge pisma, pisane po notarjih ali cesarskih oblastnijah, ki jih brani in ima v rokah pristoje ljudstvo. Kjer pa ni mogoče to, naj bi se pridjala nemški besedi saj slovenska prestava. Pisale naj bi gosposke po slovenski tudi svoje mnogotere dopise in razpise do tacihi županov, od katerih dobro vedó, da ne umó ne trohice nemškega, ki pa pošteno opravljajo svojo službo. Koliko nepotrebnih potov, hoj, skerbí in tudi stroškov bi se odvernilo s tem bornemu kmetu, ki mora popustiti velikrat silne dela domá, ter letati in letati z nemškim pismom v rokah, da vjame vendar človeka, ki mu ga stolmači. Res, da bi to ravnanje prizadelo tudi nekaj gosposkam, al kaj je to proti koristi, ki bi izvirala iz tega prostemu kmetu, ki bi lahko sam bral slovensko pismo, ali pa njegov sosed, ker po slovenski berejo v vsaki vasi, po nemški pa še po večjih krajih le malo kdo dobro. Naj bi pač prišle te pravične želje na dotično mesto in bile uslišane v prid in polajšanje tiste večine zvestih podložnih po deželi, ki je dovelj omikana po ljudskih in privatnih šolah za slovenske pisma. Fiat, fiat!

Pa ko pišem to, že vidim, kako kimajo nekteri s svojimi glavami, in pravijo: „To pa ne pojde, ker misli vlada vse germanizirati.“ In res se slišijo mnogokrat besede takega in enacega pomena po deželi. In kako so prišli ti do tega sklepa? S centralizacijo, pravijo, je sklenjeno tudi centraliziranje v jeziku, torej germaniziranje.

Premodri sklep nove logike! Da vlada vlada vse narode velicega cesarstva po enakem načinu, to je prav, ker vsi smo otroci enega očeta, torej enaki pred njim, kar zadeva dobrote in bremena. Al iz tega sklepati na germaniziranje, to je „salto mortale.“ Verjeli bi vam, ako bi nam povedali le eno postavo, le eno djanje visoke vlade, na kar bi se mogli opirati. Ako pa ne véste nič, je puhel vaš sklep. Nasproti pa imamo dokazov na kupe, iz katerih vidimo, kako da varuje visoka vlada národnost svojih podložnih nedotakljivo. Mnoge poslavila za slovanstvo unctih mož, pripušenje jezika v šole, javne naprave in zabave, deželni zakoniki, udeleževanje visoko postavljenih mož národnih slovesnost i. t. d. vse to je na naši strani, in si še upate terditi nasprotno?! Taki, kateri to terdijo, mislijo morebiti, da ne morejo bolje skazati svoje podložnosti in udanosti. Da so tudi oni dobri državljani, o tem ne dvomi nikdo. Al podtikati vladi misli in namene, katerih nima, to škoduje. Le pošteno in pa vsakemu, kar mu gré! Zoridanov.

Napake slovenskega pisanja.

Spisal Fr. Levstik.

(Dalje.) *)

B.

V to versto spadajo:

a) Prilog s prilogom v prilog, na pr. „svetočuden (strčesk.), starmali = zwerg (srb.) starodaven, sivozelen (srbsk.), „Dobrodruk“ (priimek na Dolenskem; v českem je „dobrodružstvo“ = abenteuer). Morda je sostava tudi belokrajnska beseda: „černomaljast“ = brunet, kar pa ne spada prav za prav sèm; iz nje menda izhaja: „Černomelj?“

Namesti priloga se jemljó časi tudi tukaj druge besede, prilogu sorodne, kakor:

α) Čislo z deležjem preteklega časa ter pivnega naklona v prilog, na pr. „edinorojen, pervorojen.“

β) Čislo z čislom v prilog, na pr. „samodeseto = zehnfach¹⁾ (Lašč.), samostotero = hundertfach (Lašč.), samodrug = selbander (pri belih Krajcih je „samodrug“ = noseča), samoedin = ganz allein (Lašč.), kar bi Metličan djal: „sam samcat.“

b) Prilog z imenom v ime, ktero dobiva potem prilepek, na pr.: „hudolesovina, staroputina = spuren eines alten weges (srb.), hudournik.“ Nekam derzno je narejena beseda v serbskih pesmih: „bojnokopljanič“ = schlachtenspeerschwinger.

C.

Semkaj spadajo:

a) Ime z glagolsko (večidel čisto) koreniko v ime, na pr.: „kozopersk, listopad²⁾, vodomét, vetromét = windstrom (srb.), kolovoz, delopust, bogatáj = gottesläugner (zdaj še samo priimek), stenolom = mauerzertrümmerer (Koseski), rokópis, časópis, vodotop = taucher (Kos.), čudotvor, licemer = heuchler (strsl.), vinograd, rukosad = das von der hand gepflanzte (srb.) kolovrat, glavosèk“; (tako imenuje Laščan sv. Janeza obglavljenje: dansi je sv. Janez glavosèk). Tacih sostav ni kraja ne konca, samo vediti je, kako se morajo delati. Tudi naj se opomni, da bi imele značiti prav za prav le delavno osebo ali reč. Glavna beseda (grundwort) pripoveduje, kaj oseba ali reč dela, in ločivna (bestimmungswort), nad čim to dela; pa izgledje uée, da se jezik tega ne derži vselej.

Časi imajo take sostave prilepek: „ec, nik, a, je, ina.“ Pred pritiklinama: „a, ina“ se topé soglasnice: „k, s“ v: „č, š“ i. t. d., na pr. „čudotvorec, loncovezec, slamorezec, konjedirec, lokostrelec = bogenschütze (Japelnovo sv. pismo), vodopivec³⁾, ranocelc⁴⁾ = wundarzt, kolovoznik, bogorodica =

*) V zadnjem sostavku naj se popravi: „vekožizen“, namesti: „vekžyzen“; „pazuha“ namesti: „pozuha.“ Pis.

¹⁾ Prav za prav: selbzeht; serbske pesmi: „Somosedmi us planinu podje“; t. j. on pa šest družih. Pis.

²⁾ Tu naj tudi zavoljo čuda imenujem sostavi: „deskoprask (coullissenreisser), mehovlek (balgzieher bei der orgel), obé skovane med učenci. Pis.

³⁾ Besedi: „lokostrelec, vodopivec“ imate v glavni besedi res glagolsko ime, ki je, posebno: „pivec“ — po naključji — navadno tudi samo zase ravno v tem pomenu; ali vendar ste obe sostavi ravno tako dobre, kakor: „slamorezec, konjedirec, loncovezec.“ Morda bi se dobila še ktera taka? Vidimo pa, da enozložna (einsilbig — nota bene!) glagolska korenika s pristavkom „ec“ znači delavno osebo. Drugačnih izgledov te verste slovenski jezik nima! Pis.

⁴⁾ Ne: „ranocelnik!“ Tako bi se imenovala kaka zél, ki céli, tudi kak drugačen lék. Slišal sem babo, da je rekla: grah je „bolnočrevnik“, zato, ker po njem boli črevo.